

4. Bryus N. Pfau and Ira T. Kay (2002) *The human capital edge : 21 people management practices your company must implement (or avoid) to maximize shareholder value*. New York, NY [u.a.] : McGraw-Hill. *The human capital edge : 21 people management practices your company must implement (or avoid) to maximize shareholder value* -EconBizCascio,

5. W. F., Boudreau, J. W., & Fink, A. A. (2019). *Investing in People: Financial Impact of Human Resource Initiatives(3-bosqich)*. Society for Human Resource Management. *Investing in People: Financial Impact of Human Resource Initiatives*:

6. Boudreau, John W., Cascio, Wayne F., Fink, Alexis A.: 9781586446093: Amazon.com: BooksFarmon, (2023)

7. Frank S. Levy. Richard J. Murnane. (2003) *The Skill Content of Recent Technological Change: An Empirical Exploration*. Massachusetts Institute of Technology (MIT) -Department of Urban Studies & Planning. *The Skill Content of Recent Technological Change: An Empirical Exploration* by David H. Autor, Frank S. Levy, Richard J. Murnane :: SSRN

8. Rosenfeld, A., & Spillane, J. (2021). "The Learning Curve: Rethinking Business School Education in the Digital Age". *Harvard Business Review*

АҲОЛИ МОЛИЯВИЙ САВОДХОНЛИГИНИ ОШИРИШДА ИНСОН ОМИЛИНИНГ ДАВЛАТ МОЛИЯСИ САМАРАДОРЛИГИДАГИ ЎРНИ

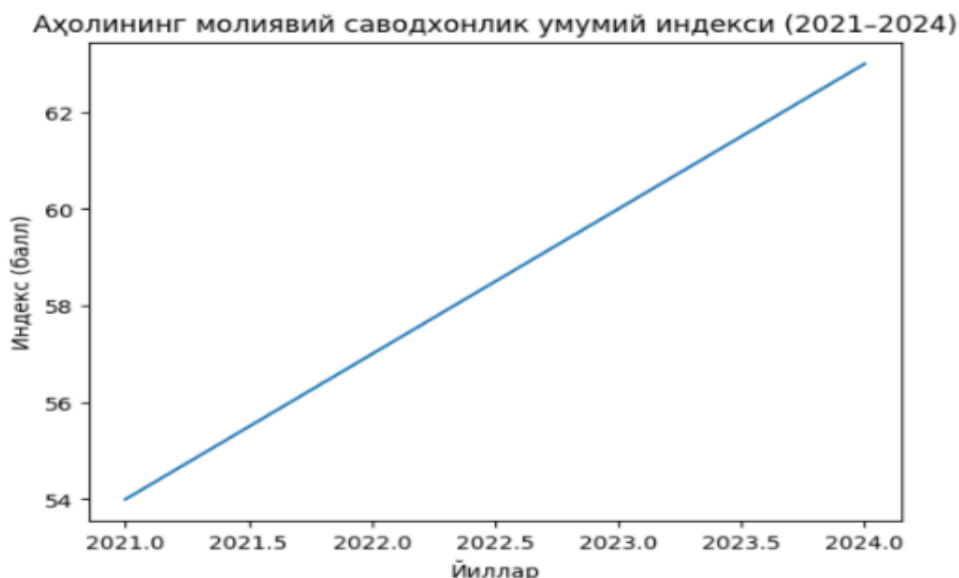
Холиқова Дурдона Бунёдҷон қизи

Тошкент давлат иқтисодиёт университети докторанти

Маълумки, замонавий бозор иқтисодиёти шароитида давлат молияси самарадорлиги фақат молиявий ресурслар ҳажми ёки институционал механизмлар билан эмас, балки аҳолининг молиявий онги, хулқ-атвори ва иқтисодий қарор қабул қилишдаги фаоллиги билан ҳам белгиланади. Шу нуқтаи назардан, аҳолининг молиявий саводхонлиги шахсий даромад ва харажатларни бошқариш воситаси бўлиш билан бирга, давлат молиявий тизимининг барқарор ишлашига хизмат қилувчи муҳим ижтимоий-иқтисодий омил сифатида намоён бўлади.

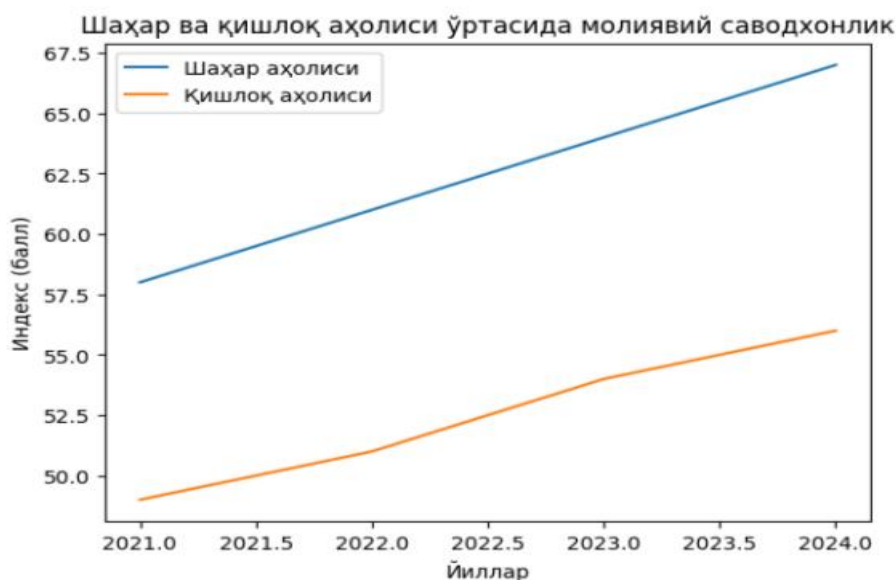
Агар фуқаро молиявий қарорларни онгли равишда қабул қилмаса, солиқ тўлашни ижтимоий масъулият сифатида англамаса ва давлат бюджетини “ўз маблағи” сифатида қабул қилмаса, ҳатто энг такомиллашган молиявий институтлар ҳам кутилган самарани бермайди. Шу маънода, инсон омили давлат молияси тизимида пассив объект эмас, балки фаол субъект сифатида қаралиши лозим¹⁴³.

¹⁴³ Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence. *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5–44.

1-расм. Аҳолининг молиявий саводхонлик умумий индекси (2021–2024).¹⁴⁴

2021–2024 йиллар давомида аҳолининг молиявий саводхонлик умумий индекси 9 баллга ошган. Ушбу ижобий динамика молиявий таълим дастурларининг кенгайиши ва рақамли молия хизматларидан фойдаланиш имкониятларининг ошиши билан изоҳланади. Бироқ ушбу ўсиш инсон омили нуқтаи назаридан қаралганда, аҳолининг молиявий қарор қабул қилишдаги фаоллиги ва мустақиллиги барча гуруҳларда тенг даражада шаклланмаганини ҳам кўрсатади.

2-расм. Шаҳар ва қишлоқ аҳолиси ўртасида молиявий саводхонлик фарқи.¹⁴⁵

¹⁴⁴ O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). *O'zbekistonda moliyaviy savodxonlik bo'yicha milliy so'rov natijalari*. Toshkent. <https://finlit.uz>

¹⁴⁵ O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). *O'zbekistonda moliyaviy savodxonlik bo'yicha milliy so'rov natijalari*. Toshkent. <https://finlit.uz>

Ўзбекистон шароитида молиявий саводхонлик даражаси ижтимоий ва ҳудудий қатламлар кесимида сезиларли фарқ қилишини кўрсатади. Айниқса, қишлоқ аҳолиси, кексалар ва аёллар орасида молиявий қарор қабул қилишда эҳтиёткорлик ва пассивлик юқори экани кузатилмоқда. Бу ҳолат молиявий инклюзияни чеклаб, фуқароларнинг давлат молияси жараёнларидаги иштирокини сусайтиради.¹⁴⁶

Диаграмма шаҳар ва қишлоқ аҳолиси ўртасида молиявий саводхонлик даражасида барқарор тафовут сақланиб қолаётганини кўрсатади. Қишлоқ ҳудудларида молиявий қарор қабул қилишда эҳтиёткорлик, расмий молиявий институтларга нисбатан ишонч пастлиги ва ахборотга кириш имкониятларининг чекланганлиги инсон омили таъсирини кучайтиради. Бу ҳолат ҳудудий йўналтирилган молиявий таълим дастурларини жорий этиш зарурлигини асослайди.

Шунингдек, солиқ тизими самарадорлиги ҳам инсон омили билан бевосита боғлиқ. Амалиёт шуни кўрсатадики, солиқни фақат мажбурият сифатида қабул қилган фуқароларда солиқдан қочиш ҳолатлари кўпроқ учрайди. Аксинча, солиқ тўлашни жамият ривожини ва давлат хизматларини молиялаштиришдаги шахсий ҳисса сифатида англаган фуқароларда солиқ интизоми юқори бўлади.¹⁴⁷

3-жадвал

Ўзбекистонда солиқ мажбуриятларини ўз вақтида бажарилиши¹⁴⁸

Гуруҳ	Солиқ мажбуриятларини ихтиёрий бажариш (%)
Барча тоифада фуқаролар ва корхоналар	97 %
Катта солиқ тўловчилар	98 %
Жойларда (регионлар) ўртача	96 -97 %

Солиқ тушумларининг ўсиши солиқ интизомининг самарадорлигини яққол кўрсатади. Жумладан, 2024 йилда солиқ тушумлари ўтган йилга нисбатан 20 % га ўсиб, 199,6 трлн UZS ни ташкил этди, бу солиқ тизимидаги самарадорликнинг сезиларли ортиши сифатида баҳоланиши мумкин. 2025 йилнинг биринчи ярмида ҳам солиқ тушумлари деярли шу даражада, яъни 20 % атрофида ўсишни намойиш этди. Бу ўсиш асосан кенг кўламли солиқлар — қиймат қўшилган солиқ (VAT), корпоратив солиқ ва шахсий даромад солиғи орқали амалга ошди.

Бу ҳолат аҳолининг солиққа муносабатини ҳам акс эттиради: солиқни фақат мажбурият сифатида эмас, балки жамият ривожини ва давлат

¹⁴⁶ O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. www.cbu.uz

¹⁴⁷ Karimova, D. (2024). Raqamli transformatsiya sharoitida soliq madaniyatini shakllantirish mexanizmlari. Davlat va jamiyat, 2(42), 112-125.

¹⁴⁸ Ўзбекистон Республикаси Солиқ кўмитаси

хизматларини молиялаштиришдаги шахсий ҳисса сифатида қабул қилувчи фуқароларда солиқни ўз вақтида тўлаш интизоми юқори бўлмоқда.

Охирги йилларда Ўзбекистонда жорий этилган иштирокчи бюджет механизми инсон омилини давлат молиясига интеграция қилишда муҳим қадам бўлди. Мазкур механизм орқали фуқаролар маҳаллий бюджет маблағларини тақсимлашда ўз таклифларини билдириш, лойиҳаларни муҳокама қилиш ва овоз бериш имкониятига эга бўлмоқда. Натижада фуқаро бюджетни “давлатники” эмас, балки “жамоанинг, жумладан менинг маблағим” сифатида қабул қила бошламоқда.¹⁴⁹

Шу билан бирга, амалиётда бюджет жараёнларидаги ахборот очиқлигининг етарли эмаслиги, молиявий қарорларнинг фуқароларга содда ва тушунарли шаклда етказилмаслиги инсон омилининг тўлиқ намоён бўлишига тўсқинлик қилмоқда. Бу эса жамоат назоратининг сусайишига ва фуқаролар фаоллигининг чекланишига олиб келади.

Хулоса қилиб айтганда, аҳолининг молиявий саводхонлигини ошириш давлат молиясини ислоҳ қилишда иккинчи даражали вазифа эмас, балки асосий стратегик йўналишлардан бири ҳисобланади. Молиявий саводхонлик орқали фуқароларнинг иқтисодий онги, солиқ маданияти ва бюджет жараёнларидаги иштироқи шаклланади. Бу эса инсон омилини давлат молияси бошқарувида фаол субъектга айлантириб, молиявий барқарорлик ва иқтисодий ўсишни таъминлайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). *The economic importance of financial literacy: Theory and evidence*. *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5–44. <https://doi.org/10.1257/jel.52.1.5>
2. OECD. (2020). *OECD/INFE international framework for financial literacy*. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/financial/education>
3. World Bank. (2022). *Digital government for development*. World Bank Group. <https://www.worldbank.org>
4. World Bank. (2025). *Global Findex Database 2025*. World Bank Group. <https://globalfindex.worldbank.org>
5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). *O‘zbekistonda moliyaviy savodxonlik bo‘yicha milliy so‘rov natijalari*. Toshkent. <https://finlit.uz>
6. UNDP Uzbekistan. (2023). *Participatory budgeting in Uzbekistan: Pilot results and policy recommendations*. UNDP. <https://www.undp.org/uzbekistan>
7. World Bank. (2022). *Digital Government for Development*. Washington, DC: World Bank Group.
8. Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). *The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence*. *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5–44.

¹⁴⁹ UNDP Uzbekistan. (2023). *Participatory budgeting in Uzbekistan: Pilot results and policy recommendations*. UNDP. <https://www.undp.org/uzbekistan>

9. Buvinić, M., & Furst-Nichols, R. (2018). *Financial Inclusion and Women's Empowerment. World Bank Policy Research Working Paper No. 8462.*

10. UNDP Uzbekistan. (2023). *Participatory Budgeting in Uzbekistan: Pilot Results and Policy Recommendations. Tashkent: UNDP.*

11. Hamidov, A. (2023). *Moliyaviy savodxonlik va iqtisodiy barqarorlik: O'zbekiston tajribasi. Iqtisodiyot va menejment, 4(68), 45–58.*

12. Karimova, D. (2024). *Raqamli transformatsiya sharoitida soliq madaniyatini shakllantirish mexanizmlari. Davlat va jamiyat, 2(42), 112–125.*

БЮДЖЕТ САВОДХОНЛИГИ — ЖАМОАТЧИЛИК ИШТИРОКИНИ КУЧАЙТИРИШ ВОСИТАСИ

Мирзаева Дилдора Иномовна

Иқтисодиёт ва молия вазирлиги ҳузуридаги

Бюджет-солиқ илмий тадқиқотлари институти, бош мутахассис

Аннотация. *Мазкур тезисда бюджет саводхонлиги давлат молияси тизими ривожланишида муҳим омил сифатида кўриб чиқилади. У молиявий саводхонликдан фарқли равишда фуқароларнинг давлат бюджети тузилиши ва мазмунини тушуниши ҳамда бюджет сиёсатини баҳолай олишини англатади. Open Budget Survey 2023 маълумотлари асосида бюджет ахбороти очиқлиги ва жамоатчилик иштироки ўртасидаги тафовут таҳлил қилинади. Шунингдек, дастурий бюджетлаштириш, интерактив платформалар ва “фуқаролар учун бюджет” форматлари бюджет маълумотларини соддалаштириш ва жамоатчилик назоратини кучайтириш воситалари сифатида баҳоланади.*

Калит сўзлар: *молиявий саводхонлик, бюджет саводхонлиги, бюджет шаффофлиги, фуқаролар иштироки, жамоатчилик назорати, дастурий бюджетлаштириш, давлат молияси.*

Сўнгги йилларда мамлакатимизда давлат бюджети билан боғлиқ маълумотларни очиқ эълон қилиш ва жамоатчиликка тақдим этиш бўйича замонавий механизмлар жорий қилинмоқда. Бироқ бунинг ўзи кифоя қилмайди, чунки фуқаролар бюджет жараёнида иштирок этиш ва жамоатчилик назоратини амалга ошириш учун ахборотни тушуниши ва таҳлил қила олиши лозим. Шу нуқтаи назардан, молиявий саводхонлик ва бюджет саводхонлиги тушунчаларини аниқлаш муҳимдир, чунки бюджет саводхонлиги давлат молиясига доир маълумотларни англаш ва улар асосида асосли хулоса чиқариш қобилиятини англатади. Шу нуқтаи назардан, “молиявий саводхонлик” ва “бюджет саводхонлиги” тушунчаларини назарий жиҳатдан аниқлаштириш муҳим аҳамият касб этади.